

lu, bahtiyar, tâlihi yaver, daima muzaffer, galip ve cihangir hükümdarları ifade etmek üzere kullanılmıştır. Muizzî, Sûzenî, Hâkânî-yi Şîrvânî, Sa'dî-yi Şîrâzî, Nizâmî-yî Gencevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve başka ediplerin gazellerinde bu sıfat söz konusu mânâda sıkça geçer. Türkçe sözlüklerde kelimeye "güçlü ve üstün, muzaffer (hükümdar)" anlamı verilir.

İslâm literatüründe adı, büyük hükümdarları tasvir için unvan olarak sıkça geçen Büyük İskender'in de böyle kutlu bir vakitte doğduğu rivayet edilir. Ancak sâhipkiran ifadesi özellikle Timur'u niteleyen bir sıfat olmuştur. Timurlular döneminde kalemeye alınan tarihlerde Timur her zaman "hazret-i sâhib-kıran" olarak anılmışken oğlu Şâhruh zaman zaman "hâkân-ı saîd", Sultan Ebû Saîd Mirza Han ise "sultân-ı saîd" diye zikredilir. Hüseyin Baykara "hâkân-ı mansûr", nâdiren de sâhipkiran olarak anılmıştır. Timur'un sâhipkiran sıfatıyla zikredilmesinin Cengizî gelenekle İslâm kültürünün birleştiği bir zeminde herkesçe tanınan meşrû bir hükümdar olma başarısını yansıtmaya yönelik bir yanı olduğu söylenebilir. Timur, Çin hariç Cengiz Han ve oğullarının hâkim olduğu yerleri ele geçirmiş, bu başarıyı kazanmış tek müslüman hükümdar olarak cihangirliği bu sıfatla gösterilmiştir. Timur'dan sonra sâhipkiran sıfatı Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan için bir unvan gibi kullanılmıştır. Bunun dışında sâhipkiran, Kaçar hânedanında Nâsîrüddin Şah örneğinde olduğu gibi tanınmış veya Güney Hindistan'da Nizamşâhîler'den II. Burhan Şah gibi daha az bilinen hükümdarların unvanları arasında da yer almıştır. Bâbürlü Hükümdarı Şah Cihan "Ebû'l-Muzaffer Şehâbeddin Muhammed Sâhipkiran" unvanıyla tahta çıkmış ve sâhipkiran sıfatını bir unvan olarak benimsemiştir. Şah Cihan'ın kendini "sâhib-kırân-ı sâni" diye nitelendirmesinde Bâbürlüler'in kurucusu Bâbü'r'ün Emîr Timur Küregen'in soyundan gelmiş olması rol oynamıştır. Zaman zaman şairler ve edipler eser sundukları hükümdarları veya yerel hâkimleri yüceltmek için bu sıfatı kullanmışlarsa da sâhipkiran denince ilk akla gelen hemen daima Emîr Timur olmuştur. Bununla beraber Osmanlı padişahlarının bazıları bu unvanı cihangirlik çerçevesinde benimsemiş görünür. Kaynaklarda II. Mehmed, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman için fütühatçı karakterlerini ve cihanşümul anlayışlarını güçlendirmek amacıyla sâhipkiran sıfatının yakıştırdığı tesbit edilmektedir. Cihanşümul hâkimiyet kur-

manın bir ifadesi olan sâhipkiranlık ile savaşta mağlûp olmamış hükümdar için kullanılan "müeyyed min indillâh" sıfatları XVI. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında hem Yavuz Sultan Selim hem de özellikle Kanûnî Sultan Süleyman için alelâde bir sıfat olmanın ötesinde anlamlı bir şekilde geçer. XVI. yüzyıl tarihçilerinden Mehmed Zaîm, Yavuz Sultan Selim'i sâhipkiran olarak vurgularken tarihçilerin sâhipkiranlık unvanını üç durum için açıkladıklarını belirtir. İlki on batına varıncaya kadar veraset hakkıyla padişah olanlar, ikincisi kendi gücüyle cihanı fetheden cihangirler (İskender, Rüstem gibi), üçüncüsü de her zaman savaşlarda galip gelenler. Gelibolulu Mustafa Âlî ise sâhipkiranlığın cihan hâkimi / cihangirleri ifade ettiğini, gerçek anlamda o zamana kadar dünyanın sadece üç cihangir (İskender, Cengiz Han ve Timur) gördüğünü belirtir. Sâhipkiran sıfatı daha sonraki Osmanlı literatüründe padişahlar, hatta bazı paşalar için gerçek anlamda dışında alışılmış bir unvan silsilesi içerisinde kullanılmaya devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmûs-ı Türkî, II, 801; Mehmet Kanar, *Kanar Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 2009, II, 2905; Şerefeddin, *Zafername* (Urumbayev), tür.yer.; a.e. (trc. Ahsen Batur), İstanbul 2014, tür.yer.; Ebû Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2001, tür.yer.; İbn Kemal, *Tevârih-i Âli Osmanî*, VII. Defter, s. 464; *Matrakçı Nasûh'un Süleyman-namesi: 1520-1537* (haz. Davut Erkan, yüksek lisans tezi, 2005), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 87; Celâlzâde Mustafa Çelebi, *Tabakâtü'l-memalik ve derecâtü'l-mesâlik* (haz. Funda Demirtaş, doktora tezi, 2009), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 49, 62; Mehmed Zaîm, *Camiu't-tevârih* (haz. Ayşe Nur Sir, doktora tezi, 2007), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, I, 291-292; B. Flemming, "Sâhib-kıran und Mehdi: Türkische Endzeiterwartungen im ersten Jahrzehnt der Regierung Süleymans", *Between the Danube and the Caucasus* (ed. G. Kara), Budapest 1987, s. 43-62; C. H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati* (trc. Ayla Ortaç), İstanbul 1996, s. 289-292; T. W. Haig, "Sâhib-Kırân", *IA*, X, 66; Dihhudâ, *Luğatnâme* (Muîn), IX, 13024-13025; Azmi Özcan, "Şah Cihan", *DİA*, XXXVIII, 251-252.

HAYRUNNİSA ALAN

SAİD, Emîn Muhammed

(أمين محمد سعيد)

(1892-1967)

Suriyeli gazeteci ve tarihçi.

Suriye'nin Lazkiye şehrinde doğdu. Babası Muhammed Saîd b. Hasan 1904 yılından beri yayımlanmakta olan haftalık siyasî gazete *Cerîdetü Lâzkiye*'nin

imtiyaz sahibiydi. İlk ve orta öğrenimini Lazkiye'de yaptı. Bir süre babasıyla birlikte çalıştı. Daha sonra Beyrut'a gitti ve Şeyh Abbas el-Ezherî'nin derslerine katıldı. Dımaşk'ta Hukuk Fakültesi'ne devam etti. *Lâzkiye*, *en-Nehdatü'l-^cArabîyye* ve *Cerîdetü'ş-Şark* gazetelerinde makaleler yazdı. 1920'de yayımlanan *Elîbâ* ve 1924'te yayımlanan *Ebü'n-Nivâs* gazetelerinin kurucuları arasında yer aldı. Suriye'de Fransız mandasına karşı muhalefet edenlerin çeşitli baskılara mâruz kalması ve gazetelerinin sık sık kapatılmasının ardından kendisinin de Fransızlar tarafından takibata uğraması üzerine Mısır'a göç etti. Suriye'den Mısır'a göç eden gazeteci, yazar ve entelektüeller Mısır'da elli civarında gazete ve dergi çıkardı. Emîn de dönemin meşhur gazetelerinden *el-Muqaddem* ve *el-Muqtefat*'ta yazılar yayımladı. Mısır'da iken Irak ve Arap yarımadasına yolculuk yaptı. 1927-1929 yıllarında Kahire'de haftalık bir dergi olan *eş-Şarku'l-ednâ*'yı neşretti. 1936-1939 arasında *er-Râbiatü'l-^cArabîyye* dergisini çıkardı. Suriye'de de bir yıl süreyle *el-Kifâh* gazetesini yayımladı. Emîn Saîd, Mısır'da 1952'deki Hür Subaylar darbesinden sonra Suriye'ye döndü. 1959'da tekrar Mısır'a gitti, kısa bir süre burada kaldıktan sonra Suudi Arabistan'a gitti. Ardından Lübnan'a geçerek Beyrut'ta yayımlanan *Nidâ'ü'l-vağan*'da yazarlığa başladı. Emîn Saîd Lübnan'da vefat etti (Ziriklî, II, 21). Bir Arap milliyetçisi olan, bölgedeki manda ve işgal yönetimleriyle mücadele eden Emîn'in eserleri ve makaleleri, özellikle 1910-1960 yılları arasında büyük dönüşümler geçiren Ortadoğu ile Arap siyasal ve sosyal tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. 1956 yılında Mısır'a karşı İngiltere, Fransa ve İsrail tarafından üçlü ittifak kurulunca kendisi de Mısır ve Suriye'nin ortak cumhuriyet kurma düşüncesini destekledi. Mısır'da monarşi ortadan kaldıran Hür Subaylar hareketinde Cemal Abdünnâsîr'in safında yer aldı.

Eserleri. 1. *Sîretü Muştafâ Kemal Bâşâ ve târihu'l-hareketi't-Türkiyyeti'l-vağaniyye fi'l-Anâdül* (Kahire 1922, Kerîm Halîl Sâbit'le birlikte). Mustafa Kemal'in Millî Mücadele'ye kadar hayatını ve Millî Mücadele'yi ele alan eser Zekeriya Kurşun tarafından Türkçe'ye (*Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Hayatı, Anadolu'da Türk Milli Mücadelesi*, İstanbul 2010), Cem Akkaş tarafından İngilizce'ye (*The Life of Mustafa Kemal Pasha the Turkish National Struggle in Anatolia*, İstanbul

2011) çevrilmiştir. **2.** *Mülûkû'l-müs-limîne'l-mu'âşırîn ve düvelühüm* (Kahire 1352/1933). Çağdaş müslüman hükümdarların hayat ve şahsiyetleriyle bu dönemde yapılan antlaşmalara ait 137 belgeyi içerir. **3.** *eş-Şevratü'l-ʿArabîyyetü'l-kübrâ* (I-III, Kahire 1933-1935). XX. yüzyıl başlarında Osmanlı yönetimine karşı başlatılan ayrılıkçı Arap isyanlarını ayrıntılı biçimde ele alan bir çalışmadır. **4.** *Esrârü's-şevratü'l-ʿArabîyyetü'l-kübrâ ve me'sâtü's-Şerîf Hüseyin* (Beyrut 1934). Osmanlı yönetimi altındaki Arap topraklarında Şerîf Hüseyin önderliğinde 1916'da başlayan Arap isyanı ve Şerîf Hüseyin'in faaliyetlerine dairdir. **5.** *Eyyâmü Bağdâd, Vaşfün şâmîlün li-nehđati'l-ʿIrâkı'l-ħadîş ve li-me'âlimihî'l-ħadîşe* (Kahire 1934). Müellifin özellikle Bağdat ziyareti esnasındaki gözlemleri ve modern Irak'ın oluşumuna dair bir çalışmadır. **6.** *Devletü'l-Yemen ve devletü Âli's-Su'ûd* (Kahire 1934). **7.** *Neş'etü'd-devleti'l-İslâmiyye (Fethu Cezîretü'l-ʿArab ve ħurübü'l-İslâm ve'l-İmbarâtüriyyetü'l-Fârisiyye)* (Kahire 1934). **8.** *Târîhu'l-İstîmâri'l-Fransî ve'l-İtâlî fi'l-bilâdi'l-ʿArab* (Kahire 1937). **9.** *Târîhu Mısrî's-siyâsî mine'l-ħamleti'l-Fransiyye seneti 1798 ilâ inhiyârî'l-melekiyye 1952* (Kahire 1959). **10.** *el-Cumhûriyyetü'l-ʿArabîyyetü'l-müttaħide* (Kahire 1959). Eserde Mısır ve Suriye arasında 1 Şubat 1958'de ilân edilen ve iki ülkenin siyasî olarak birleşmesiyle oluşturulan devletin kuruluşu ve ilk yılı ele alınmaktadır. Bu birlik 1961'de sona ermiştir. **11.** *Sîretü'l-İmâm eş-Şeyh Muhammed b. ʿAbdilvehhâb* (1960, baskı yeri yok). **12.** *Târîhu'd-devleti's-Su'ûdiyye* (I-III, Beyrut 1964). **13.** *eş-Şevratü min 23 Yulyu 1952 ilâ Oktober 1956* (Kahire 1959). 1950'li yıllarda Mısır'da meydana gelen darbeleri ele alan bir çalışmadır. **14.** *el-Ĥalîcü'l-ʿArabî fi târihihi's-siyâsî ve nehđatihi'l-ħadîşe* (Kahire, ts.). Körfez bölgesinin siyasî tarihine ve XX. yüzyıl başlarındaki durumuna dairdir. Müellifin diğer eserleri de şunlardır: *Târîhu'l-İslâmî's-siyâsî* (I-II, Kahire 1934-1937), *el-ʿUdvân (min 19 Oktober 1956 ħattâ evveli Febrayer 1958)* (Kahire 1959), *el-Yemen, târiħuhu's-siyâsî münzû İstîklâlihî fi'l-ħarnî's-gâliši'l-ħicrî* (Kahire 1959), *el-Vaħanü'l-ʿArabî* (Kahire 1960), *Fayşalü'l-ʿazîm (Neş'etühü, sîretühü, ahlâkühü, bey'atühü, işlâħatühü, ħiĥâbühü)* (Beyrut 1385 h.), *Şevratü'l-ʿArab fi'l-ħarnî'l-İşrîn, Qāħire* (Dârü'l-hilâl, ts.). Saîd'in yazdığı makalelerin büyük bir

kısmı *el-Mukteṭaf* ve *el-İrfân* dergilerinde yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 405-406; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 20-21; Münzir el-Mevsilî, *eş-Şihâfetü's-Sûriyye ve ricâlühâ*, Dimaşk 1418/1997, tür.yer.; M. İsâ Sâlihiyye, "Sa'îd, Emîn Muhammed Sa'îd", *Mv.AU*, XII, 560-563.

CENGİZ TOMAR

SAİD PAŞA, Diyarbekirli

(1832-1891)

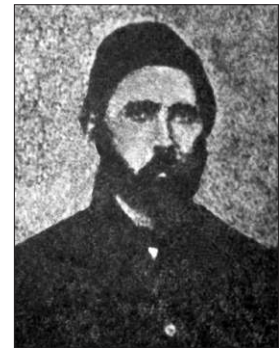
Şair, münşî ve devlet adamı.

Asıl adı Mehmed Said'dir. Diyarbakır'da doğdu; birçok şair ve devlet adamı yetiştirmiş olan köklü bir aileye mensuptur. Şair, münşî ve hattat Süleyman Nazif Efendi'nin (ö. 1832) oğlu, şair İbrâhim Cehdî Efendi'nin (ö. 1789) torunu, Süleyman Nazif ile Faik Âli Ozansoy'un babasıdır. Henüz çok küçükken babasını kaybetti ve sıkıntılar içinde tahsilini tamamladıktan sonra 1849'da Diyarbakır Tahrirat Kalemi'nde memurluğa başladı. Ardından sırasıyla Vilâyet Tahrirat başkâtipliğine, mektupçu muavinliğine, vilâyet mektupçuluğuna tayin edildi. 1872'de "mülkiye paşalığı" unvanı olan mîrimîranlık rütbesiyle Ma'mûretülâzîz, iki yıl sonra da Maraş mutasarrıflığına getirildi. Ayrıca Muş, Siirt ve Mardin mutasarrıflıklarında bulundu. Üçüncü defa tayin edildiği Mardin mutasarrıflığı sırasında vefat etti. Kabri Mardin'dedir. İdareci olarak dürüstlüğüyle tanınmış, görevlerindeki başarısı dolayısıyla kırk yıl kadar uzun bir süre Diyarbakır eyaletinin önde gelen bir yöneticisi olmuştur. Bu sebeple Dicle Üniversitesi ve Atatürk Kültür Merkezi iş birliğiyle Diyarbakır'da 26-27 Mart 2015 tarihinde Said Paşa ve Süleyman Nazif Sempozyumu düzenlenmiştir.

Resmî görevleri dışında tarih, edebiyat ve matematikle uğraşan Said Paşa'nın mürettep divançesinde hakîmane manzumeler dikkati çekmekte, dinî muhtevalı şiirleri ise tevhid, münâcât ve mi'râciyelerden meydana gelmektedir. Yaşadığı dönemde edebî temayüllerle yakından ilgilenmiş, belâğata dair olan *Mizânü'l-edeb*'inde divan şiirinin bazı taraflarını eleştirmiş, hatta bu eleştirilerinde delil olarak divan edebiyatının Fuzûlî, Nâbî, Nefî ve Nedîm gibi meşhur şairlerinden örnekler de vermiştir. Ali Emîrî Efendi, onun hakîmane üslûpla kaleme aldığı manzumelerini takdir ederken Fâik Reşad kendisini vasat bir şair olarak kabul eder ve şiirle fazla meşgul olmadığını, nesrinin nazmına gö

re daha kuvvetli sayıldığını, bu sebeple kendisine şairden çok münşî denmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Esasen *Mizânü'l-edeb*'in hâtimesinde, Osmanlı ülkesinde şiir yazarların çokluğuna karşılık nesirle uğraşanların azlığı dolayısıyla nesirle meşgul olmayı tercih ettiğini söyler. Çeşitli antolojilere de alınan, "Müstakîm ol Hazret-i Allah utandırılmaz seni" mısrayla biten muhammesi meşhurdur.

Eserleri. **1.** *Divançe-i Eş'âr* (Diyarbakır 1288). Birkaç yazma nüshasına dayanarak Kenan Erdoğan tarafından yayımlanmıştır (*Diyarbakırlı Saîd Paşa Divânı*, Manisa 2004). **2.** *İlm-i Hesâb* (İstanbul 1288). **3.** *Tabsiratü'l-insân* (İstanbul 1289, 2. bs. 1307). Bazı ahlâkî konuları içeren eseri Eren Yavuz yeni harflerle yayımlanmıştır (*İnsana Tutulan Ayna*, İstanbul 2015). **4.** *Diyarbakır Tarihi* (1302/1885 tarihli *Diyarbakır Salnâmesi*'nin ikinci kısmıdır). **5.** *Mir'âtü'l-iber (Mufasssal Târîh-i Ummî, I-IX, İstanbul 1304-1306)*. Yaratılıştan başlayan genel bir tarih kitabıdır. **6.** *Mizânü'l-edeb* (İstanbul 1305). İçerik ve düzen bakımından klasik bir belâğat kitabı olmakla beraber değerlendirmeler ve çeşitli konularda verilen örnekler açısından devrinin bakış açısını yansıtmaktadır. Da ha sonraki yıllarda konuyla ilgili bazı eserlere de örnek olan kitap üzerine Mahmut Fidancı (*Sa'id Paşa: Mizânü'l-Edeb*, 1986, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Saliha Aydoğan tarafından birer yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış (*Sa'id Paşa Mizânü'l-edeb İnceleme-Metin-Dizin*, Ankara 2007, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), bu son çalışma yayımlanmıştır (İstanbul 2009). **7.** *Hulâsa-i Mantık* (İstanbul 1310, 1315). **8.** *Mir'ât-i Sıhhat* (Diyarbakır 1287). Antonin Bassou'dan Mehmed Zeki ile birlikte yaptığı bir çeviridir. **9.** *Nuhbetü'l-emsâl* (İstanbul 1289). Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin Arapça darbmeselleri derlediği *Mecma'u'l-emsâl* adlı eserinden yapılmış seçmelerin tercüme ve şerhidir. **10.** *Kaside-i Nûniyye Tercü-*

Diyarbekirli
Said Paşa